

Jakob Rigler

PRIPOMBE K PREGLEDU
OSNOVNIH RAZVOJNIH ETAP
V SLOVENSKEM VOKALIZMU

I

Zaradi omejenega prostora, deloma pa tudi zaradi potrebnih kompozicijskih razmerij v razpravi Pregled osnovnih razvojnih etap v slovenskem vokalizmu (dalje Pregled)¹ ni bilo mogoče obravnavati vseh problemov v zvezi s slovenskim vokalizmom, kot tudi ni bilo mogoče dokazovati nekaterih tam izrečenih trditev, niti obravnavati nekaterih dosedanjih mnenj, ki nasprotujejo izvajanjem v omenjeni razpravi. Zaradi ekonomičnosti tudi nisem navajal novih vokalnih sistemov po vsaki spremembi, ampak sem navedel nove sisteme šele po nekaj spremembah, vendar tako, da preglednost ne trpi preveč.

Tu bi v obliki pripomb k omenjeni razpravi poskusil dodati nekaj stvari, ki bi osvetlile še nekatere probleme, ali pa vsaj ilustrirale tam navedene pojave in rezultate.

Za izhodišče opisu slovenskega vokalizma sem nastavil kot končni praslovanski sistem:

<i>i</i>	<i>y</i>	<i>u</i>		
<i>ɨ</i>	<i>ʉ</i>		+	<i>o</i>
<i>e</i>		<i>o</i>		
<i>ä</i>	<i>a</i>			<i>ɛ</i>
		oralni :		nazalni
		prednji : zadnji	/	prednji : zadnji
		nelabialni : labialni	/	nelabialni : labialni

Ta stopnja praslovenskega vokalizma je nastopila že na naših tleh. Znana je bila najbrž okrog 9. stoletja. Ni izključena možnost, da je bil

¹ Glej SR XIV, 1963, 25—78.

v tem sistemu še en ozek *e*-jevski glas (*e*), namreč tako imenovani $\acute{e}_2$, ki bi potem dal skupaj z $\acute{a}$ enoten refleks bodisi $\acute{a}$ ali e .² $\acute{a}$ bi imel vsaj v neki fazi (v pozni praslovanščini) lahko tudi rahlo diftongični izgovor (o *y* glej spodaj). Ni niti neverjetno mnenje Samilova,³ da bi obstajala dva stila izgovora $\acute{e}$: diftonški in monoftonški, ki bi ustrezal lento in allegro stilu.

Tudi narava *y*-ja je problematična. Mnogi zagovarjajo (vsaj v pozni fazi) njegovo diftongično vrednost.⁴ Možna bi bila tu paralelna rešitev, kot jo predlaga Samilov za $\acute{e}$. Nobene vrednosti za dokaz diftongičnosti *y*-ja pa nimajo oblike kot ukr. *byru* < *byti*, lužiško *by* > *bu*, slš. *bol* < *byl*, polj. dial. *bul* < *byl*, ki jih ni treba vezati na diftongično vrednost psla. *y* = *ui* (kot npr. Lekov),⁵ ker je to lažje razlagati z zakasnitvijo opustitve labializacije bodisi še v času, ko je bil *y* zadnji vokal, lahko pa je do tega prišlo tudi kasneje. Prim. zakasnitev labializacije pri pogostnem sle. dial. *bujti* iz *ubiti*, *kwazati* iz *ukazati*⁶ in *ubõt* za *ubiti*, *umõt* poleg *umõt* za *-miti* v južni notranjščini.⁷ Zlasti je do tega lahko prišlo v jezikih, kjer je bil *y* še vedno pozicijska varianta *i*-ja (artikulirana tudi nekoliko bolj zadaj) in posebno še v poziciji med *b* + *l*.

V navedenem sistemu so še obstajala prvotna kvantitetna razmerja (*i*, *y*, *u*, $\acute{a}$, *a*, *e* in *o* dolgi, drugi kratki). Na krajšanja določenih dolžin (npr. starega akuta ipd.) pred tem časom po vsej verjetnosti ni mogoče misliti, čeprav je precej lingvistov naklonjenih mnenju o zgodnjem praslovanskem krajšanju nekaterih dolžin, npr. zlasti izglasne rastoče dolžine. Krajšanje izglasnih rastočih dolžin povezujejo nekateri celo z enakim litavskim krajšanjem;⁸ to pa je nemogoče, ker bi sicer morali imeti *-o* namesto *-a*. Ni izključeno, da niso bile vse dolžine fonetično

² Dvojno kvaliteto $\acute{e}$ (glede na izvor) je menda prvi suponiral Jagić, AfslPh VI, 1882, str. 74. Prim. tudi Nahtigal, Slov. jez.² 166; Bernštejn, Očerk sravnit. gramm. 214—215. V zadnjem času to teorijo dalje razvija Žuravlev, Vsesojuznaja konf. na slav. fil., Leningrad 1962, 75 sl.; VJa 1963, 2, str. 8 sl.

³ M. Samilov, The Phoneme *Jať* in Slavic, The Hague 1964, str. 150.

⁴ Prim. (s tam navedeno literaturo): Ramovš, JF VII, 1928—1929, 264; Skok, ČJKZ VI, 1927, 1 sl.; Mareš, Slavica XXV, 1956, 486 sl. (za *jsla*); Lekov, Nasoki..., Sofija 1960, 16.

⁵ L. c.

⁶ Prim. Ramovš, HG II, 156.

⁷ Prim. Rigler, JNG 80.

⁸ Prim. Nahtigal, Slov. jez.² 51.

enake, kot tudi danes niso,⁹ vendar so gotovo imele isto fonološko vrednost in se kot take tudi razvijale; lahko pa bi bil v tem zarodek kasnejših podobnih razvojev v različnih jezikih. Da kvantitetne spremembe niso praslovanske, ampak izvedene že v posameznih jezikih (mislim po razselitvi), kar sem suponiral tudi v Pregledu, postaja vse bolj jasno. K takemu mnenju se je nagibal v zadnjih delih že Van Wijk, dolgo ohranjena prvotna kvantitetna razmerja suponira v svojem sistemu Mareš in tudi Jakobson zastopa to mnenje.¹⁰ To, da ne moremo računati s kakimi zgodnjimi krajšavami, nam dokazujejo tudi substitucije. Če bi bil že okrog 7. stoletja skrajšan stari akut, bi bilo nerazumljivo substituiranje tujega kratkega *a* s slovanskim (oziroma južnoslovanskim) *o*, saj bi ga v tem primeru lahko substituirali s skrajšanim staroakutiranim *a*, ne pa s kratkim praslovanskim *a*, ki je v zadnji fazi praslovanščine dal *o*. Razlaganje tega dejstva s kakšno morebitno svetlo naravo praslovanskega *a*-ja in temno naravo tujega ne prihaja v poštev, saj nam strukturalni pogled na praslovanski vokalizem kaže, da praslovanski *a* ni mogel biti sprednji. Prav tako ob času kontrakcije *oje* (oziroma *aje*) > *ě* po vsej verjetnosti še ni bil podaljšan kratki cirkumfleks.¹¹ Tu bi omenil še to, da nimamo refleksa za *ě*, če je bil eden od kontrahiranih vokalov prvotni nazal. *oje* ali *aje* se kontrahira v *e*, npr.: *toje* > *te*, *úje* > *úe*. Takšno kontrakcijo je nastavljal že Valjavec,¹² drugačnega mnenja pa je Ramovš, ki v zgodnejših delih misli, da je pri *jeje* *eje* dalo etimološki *e*, medtem ko pozneje pravi, da možnost kontrakcije *toje* > *te* ni izkazana, ker bi moral biti refleks *ě*.¹³ Tudi Torbiörnsson¹⁴ vsaj za slovenščino nima prav, ko nastavi *toje* > *toje* > *té*. Kontrakcija je nastopila pred denazalizacijo in refleks je nazal. O tem ne more biti dvoma. Ne dokazujejo nam tega samo brižinski spomeniki, kjer dobimo že tudi kontrahirane oblike, pa še nazale, ampak zlasti taki primeri kot koroško *zec* z refleksom za *e* (oziroma v tistem delu Podjune, ki ima še ohranjene nazale, z nazalom) iz *zajęc*. Pa ne samo severozahodni del slovenščine, ki je dalj časa obdržal nazale, tudi severno štajersko področje, ki še razlikuje nazal od *ě*

⁹ Prim. razne meritve, npr. Apell, WSJ I, 1950, 56.

¹⁰ Van Wijk, Slavia XIX, 512; Mareš, Slavia XXV, 445 sl.; Jakobson, Opyt fonologičeskogo podhoda k istoričeskim voprosam slavjanskoj akcentologii, The Hague 1965, 4 sl.

¹¹ Glej Rigler, RSI XXIV, 1965, 85.

¹² Rad JAZU 152, str. 209.

¹³ Glej HG 1920 (litografirana izdaja), str. 194; Morfologija 88, 91.

¹⁴ ZfslPh I, 1924, 74.

in etimološkega *e* (v dolgih zlogih), prav tako kaže na *e* v takih primerih.¹⁵

Dvojni refleks *ě* v slovenščini je bil poudarjen že v Pregledu. Jugovzhodni del je refleksa za *ě* zožil, kot večina slovanskih jezikov, severozahodni pa predstavlja s (sprva) širokim *ě* nekak arhaizem kot poljsko in bolgarsko področje. Zoženje *ě* (naj bo že vseh primerov ali samo *ě*₁, ki bi nato sovpadel z ozkim *e* za *ě*₂, medtem ko bi na arhaičnem severozahodnem področju v tem primeru redkejši *ě*₂ sovpadel z *ě*₁ — glej zgoraj) mora biti sicer razmeroma zelo staro, vendar je samo datiranje tega pojava tvegano. Ker vse kaže, da je povezanost med oženjem *ě* in denazalizacijo, sta najbrž oba pojava tudi časovno blizu. O drugih problemih glede datiranja pa glej moj članek *Rozwój ę w języku słoweńskim*.¹⁶

Zaradi novega pojmovanja razvoja *ě* je treba korigirati tudi druge trditve, ki so v zvezi s prejšnjimi razlagami. Omenil sem že, da je kontakcija *aje* > *ě* utemeljena s kvantitetnimi razmerji, zato nam glede kvalitete *ě*, kljub temu, da je Ramovšu¹⁷ služila kot eden močnih dokazov pri njeni rekonstrukciji, ničesar ne dokazuje. Novemu načinu pojmovanja razvoja *ě* tudi ne nasprotuje razvoj pred *r*. V dialektih z *ei* iz dolgega *ě*, *ě* pred *r* namreč ne dá regularnega refleksa. Razlaga, češ da se je *ě* pred *r* zožil, seveda ne prihaja več v poštev, ker se je zožil vsak *ě*, ampak je *r* samo preprečil diftongizacijo.¹⁸

V zvezi z ozko kvaliteto *ě* je zgodnja denazalizacija. Denazalizirani *e* je bil širok *ä*-jevski glas, za določitev kvalitete nazalov v zgodnji dobi pa nimamo povsem oprijemljivih dejstev. Slovenske substitucije nam o kvaliteti ničesar ne povedo, ker imamo *o* za tuji *an* (*Korotan*, *Kokra*) kot tudi za tuji *un* (*joger*, *voščiti*, *Kungota*, *Žmotiche*). Take substitucije nas ne smejo čuditi, saj so popolnoma utemeljene s tedanjim fonološkim sistemom slovenščine (oziroma praslovanščine), ki ni dopuščal zaprtih zlogov in vseboval samo po en prednji in zadnji nazalni vokal. Dosti zanesljivejše niso niti nemške substitucije slovenskih krajevnih imen, ker tudi kažejo včasih na širino, včasih 'na ožino (zlasti pri *o*). Substituirali so namreč tudi z *u*, in sicer tudi v govoru, ne samo

¹⁵ Npr. v zaimkih *ŷę* (Poljčane, Žiče). Južnopohorsko *zec* pa je drugačnega izvora kot koroško, njihov *e* (široki) je iz *aj* (prim. Pregled 60).

¹⁶ RSl XXIV, 79–92, zlasti 82–83.

¹⁷ ČJKZ VI, 1927, 11; RSAZU II, 1944, 117, 121.

¹⁸ Glej Rigler, RSl XXIV, 84.

v pisavi.¹⁹ Morda to predstavlja le približne substitucije za zadnji zaokroženi nazalni vokal, pri katerem je bila pač nazalnost že razporejena čez ves vokal, ne pa skoncentrirana na koncu. Seveda pa za zdaj tudi še ne vemo, koliko se v tem odražajo morda kake praslovanske dialektične posebnosti različnih naselitvenih tokov. Kot je omenjeno v Pregledu (str. 29) za datiranje denazalizacije v slovenščini nimamo prepričljivih dokazov, saj v glavnem nobeno dejstvo, na katera so se za datiranje opirali, nima posebne vrednosti. Tujke kot *škumpa*, *škindra*,²⁰ ki bi morale biti zaradi *šk-* izposojene pred 12. stoletjem, nam ničesar ne povedo, kajti po onemiti redukcijah vokalov v šibki poziciji se vokal + nazalni konzonant ni več substituiral z nazalnim vokalom, čeprav še ni prišlo do denazalizacije. Pomanjkljivo označevanje nazalnosti v historičnih zapisih, ki pa vendar še v 12. stoletju ni izjemno²¹ nam glede denazalizacije ničesar ne dokazuje, saj celo v stari poljščini nazalnost dostikrat ni označena.²² Zato nas tudi pisava v brižinskih spomenikih ne sme motiti. Res da imamo v njih samo petkrat označen nazal in še tistih pet primerov bi se dalo za silo razložiti drugače — predvsem kot izobrazitev *n* pred zaporniki (ohranitev rinezma).²³ Toda sklepanje po tem na izgubo nazalnosti (kot Vondrák, Nahtigal, v začetku Ramovš, Kolarič)²⁴ je pozneje zavrnil Ramovš,²⁵ pri čemer se je opiral zlasti na obliko *vuurun*. V zadnjem času je poskusil izpodbiti dokazljivost te oblike Kolarič²⁶ in jo razložiti kot pisno pomoto pod vplivom bavarščine, kar pa ni prepričljivo. Seveda so ohranjene nazale v brižinskih spomenikih suponirali tudi že pred Ramovšem.²⁷ Dodal bi to, da nam kaže na nazalni izgovor že samo menjavanje med *o* in *u* za *o*, česar pri etimološkem *o* ni, oziroma je samo tolikšno, da je v pravem razmerju z ostalimi napakami in ga zato imamo z vso upravičenostjo za pisne pomote. Torej bi v pri-

¹⁹ Glej Kelemina, ČZN XXI, 58.

²⁰ Prim. Schwarz, ZfslPh V, 125.

²¹ Glej gradivo pri Pirchegger, SOM 87; Kolarič, ČJKZ VI, 1927, 38—39.

²² Prim. Boudouin de Courtenay, O drevne-poľskom jazyke, Leipzig 1870, 79 sl.; Cyran, RKJ III, Łódź 1955, 87 sl.

²³ Glej Nahtigal, ČZN XII, 1915, 77 sl.; za *vuurun* pa Kolarič, SR XI, 1958, 72.

²⁴ Vondrák, Fris. pam. 35; Nahtigal, ČZN XII, 77 sl.; Ramovš, HG 1920, I, 11—12, 24; Kolarič, ČJKZ VI, 40; SR XI, 72.

²⁵ Delno JF VII, 1928—1929, 296; Brižinski spomeniki 12; odločneje pa v KZSJ 33.

²⁶ SR XI, 72.

²⁷ Prim. Oblak, LMS 1889, 136—137; Škrabec, Cv XXVIII, 1911, 1 c.

meru denazalizacije moral biti refleks za *o* ožji od etimološkega *o*, to pa v slovenščini ni možno.²⁸ S takim ožjim glasom skuša namreč razložiti grafiko po njegovem nenazalnega refleksa za *o* v brižinskih spomenikih Kolarič, toda njegovo sklicevanje na gorenjščino ne pride v poštev, ker je gorenjska ožina novejša, kajti tudi gorenjščina kaže z $-o < -o : o < -u < -o$ na širšo kvaliteto denazaliziranega *o* kot etimološkega *o*. Od zgodnejše denazaliziranih področij bi bilo kvečjemu za prleščino²⁹ mogoče domnevati, da je denazalizirala *o* v ožji refleks od etimološkega *o*, to se pravi, da bi imela v začetku kajkavski razvoj vokalizma, medtem ko za druge panonske slovenske dialekte to ni verjetno, kajti v tem primeru bi prišla *ě* in *o* v par tudi v kratkih zlogih, a sosednji goričanski dialekt bi, vsaj po podatkih pri Ramovšu,³⁰ kazal prav nasprotno. Menjavanje med *o* in *u* v brižinskih spomenikih nam torej lahko kaže samo na nazalni izgovor, ali pa je treba to menjavanje z Vondrákom ali Isačenkom razlagati za neslovensko,³¹ kar pa je povsem nepotrebno in neverjetno, saj imamo isti problem substitucije nazala z *o* in *u* tudi v krajevnih imenih.

Zgodnejšo denazalizacijo sem nastavljal na tistem ozemlju, kjer se je *ě* zožil. Na prvi pogled bi temu nasprotovali ohranjeni rinezmi — po katerih se navadno sklepa na dlje ohranjeno nazalnost — v štajerskih dialektih. Vendar ni verjetno, da bi se pri denazalizaciji štajerski dialekti bistveno ločili od drugih jugovzhodnih dialektov. Rinezmi kot *mesenc*, *ronka* ipd.³² tega ne dokazujejo. To področje nagiba k sekundarni nazalizaciji, zato so se take oblike toliko lažje razvile. Opozoril bi, da dobimo rinezem pri besedi *mesec* tudi pri Trubarju: *te mesnizhne*, *inu te kir ie boshy shlag vdarel* Mat 8 a. Da ne gre zgolj za tiskovno napako dokazuje oblika *mefnizhne* v novi izdaji v NT I₂, 9; v CNT I, 15, pa je popravljeno v *meffezhne*. Seveda ni gotovo, ali je to Trubarjeva domača oblika ali jo je sprejel iz govora v Laškem (vendar je v začetni fazi tudi ta govor spadal k dolenski).

²⁸ V kraščini je sicer *o* ob denazalizaciji imel najbrž ožjo kvaliteto kot etimološki *o* (z izjemo cirkumflektiranega), toda tam je prišel do denazalizacije kasno — prim. Rigler, SR XIV, 67.

²⁹ Na vzhodnoštajerska narečja se tudi nekoliko ozira Kolarič, ČJKZ VI, 56.

³⁰ HG VII, 174.

³¹ Vondrák, Fris. pam. 35; Isačenko, Jazyk a pôvod Frizinských pamiatok 68.

³² Glej Nahtigal, ČZN XII, 86 sl.; Tesnière, Bull. de la Soc. de lingu. 24, 155—158; Ramovš, HG II, § 62.

V Pregledu (31—32) je rečeno, da kaže, da je neka povezanost med razvojem *u* v *ü* (ali bolje *ü*) in diftongizacijo $\bar{e}$ v *ei* ter $\bar{o}$ v *ou*. Ni sicer gotovo niti to, če sta se nekaj oba pojava v slovenščini krila. Za številna področja, kjer danes *ü*-ja nimajo več, se ga dá dokazati za starejša obdobja (pogostokrat po razvoju *l*-a pred *u* kot v nekaterih dolenskih govorih ali v medijskem dialektu, včasih tudi po razvoju v posameznih besedah ipd.)³³ Za gorenjščino pa starejša stopnja z *ü* (oziroma *ü*) ni dokazljiva (vsaj zdaj še ne). Omenil pa bi vendarle to, da se je ruskemu lingvistu Bogorodickemu³⁴ zdel gorenjski *u* v primeri z ruskim zelo sprednji, skoraj *ü*.

Glede diftongizacije dolgih vokalov v smeri *ie* ali v smeri *ei* je treba pripomniti, da en ali drug način diftongizacije ni odvisen od tega, ali se diftongira ozek ali širok vokal, kot je domneval Ramovš.³⁵ V resnici se lahko diftongira katerakoli kvaliteta v obe smeri. Za možnost diftongizacije ozkega vokala v smeri *ei* prim. poleg v članku Rozwój $\bar{e}$ w języku słoweńskim³⁶ naštetih pojavov še lokalno diftongizacijo v tej smeri v Gradištu,³⁷ ki je na ozemlju,³⁸ kjer ne bi mogli pričakovati za $\bar{e}$ širši izgovor kot za etimološki *e* ali *e*; prim. pa tudi diftongizacijo v smeri *ei* v črnogorskem mrkoviškem govoru³⁹ in *ou* lokalno v beloruščini.⁴⁰

Vzroki, zakaj se enkrat diftongira dolgi *e*, *o* v smeri *ei*, *ou* in drugič v smeri *ie*, *uo*, niso jasni. Vendar bi pripomnil, da v slovenščini diftongirajo v smeri *ei*, *ou* tista področja, ki so imela v sistemu kratkih vokalov (ne samo pozicijsko) ozke *e*-jevske oziroma *o*-jevske glasove. Pa tudi ta področja ne diftongirajo v tej smeri tistih vokalov, ki so jih podaljšali, a so bili ozki že pred podaljšanjem. Le zgodaj podaljšani staroakutirani $\bar{e}$ (na južnoštajerskem in centralnem področju) se ne ravna po tem, ker je bil ob podaljšanju zelo blizu stalno dolgemu $\bar{e}$ in je z njim sovpadel (podaljšal se je verjetno pred diftongizacijo stalno dolgega). Najdalj so šla z diftongizacijo v smeri *ei*, *ou* štajerska in nekatera prekmurska narečja, ki so tudi imela največ kratkih ozkih *e*-jevskih in *o*-jevskih glasov (prim.

³³ Glej Rigler, SR XI, 1958, 207—211; JNG, § 22, 58.

³⁴ Uč. zap. kazanskago univ. LXXII, 1, 1905, dial. zam. 13—14.

³⁵ ČJKZ VI, 11—12; JF VII, 296; KZSJ 185; RSAZU II, 1944, 120; SR IV, 1951, 5.

³⁶ RSI XXIV, 81.

³⁷ Varnica, ZNZO V, 1900, 150—151.

³⁸ Prim. opis tega področja pri Ivšič, Rad JAZU 196, str. 162—174.

³⁹ L. Vujović, JF XXIII, 1958, 255 sl.

⁴⁰ E. F. Karskij, Belorusy, Jazyk belorusskogo naroda 1, 151—152.

historične vokalne sisteme v Pregledu 44—45). Severozahod, ki ni imel kratkih ozkih *e*-jev in *o*-jev, nima diftongizacij v smeri *ei*, *ou*. Jugovzhod, z ozkim *e* za kratki *ě*, je sprva ozke dolge *e* in *o* diftongiral v *ei* in *ou*. Centralni dialekti niso nadalje zožili več nobenega kratkega *e*-jevskega ali *o*-jevskega glasu (razen kasneje samo pozicijsko), ampak so celo kratki *ę* iz *ě* eliminirali s tem, da so ga razvili v *i* (oziroma pozicijsko v *e*). Ti dialekti tudi niso pozneje dolgih vokalov več diftongirali v smeri *ei*, *ou*. Štajerski in panonski dialekti pa so kratki *ę* obdržali, oziroma so štajerski dialekti še kratka etimološka *e* in *o* zožili (glej Pregled 57, 44—45), panonski pa *o* (Pregled 57, 45, 57). S tem so kratke *e*-jevske in *o*-jevske glasove v svojih sistemih še pomnožili. Tukaj so tudi pozneje še vedno diftongirali dolge vokale v smeri *ei*, *ou*. V tej smeri so ti dialekti diftongirali (če je do diftongizacije prišlo) tudi podaljšane reflekse staroakutiranih nazalov, toda nazali se niso podaljšali kot ozki (Pregled 45). Prav tako se niso podaljšali kot ozki tudi južnoštajerski novoakutirani *e* in *o* (Pregled 35). Vokali, ki so se podaljšali kot ozki, so se diftongirali v smeri *ie*, *uo* (oziroma se ponekod najbrž direktno ožili). V to skupino gredo zlasti severnoštajerski novoakutirani *e* in *o* ter kasno podaljšani staroakutirani *ě* (ki je na tem področju sovpadel z novoakutiranim *e*) pa tudi sekundarno akcentuirani *e* in *o* na tistih področjih, kjer so jih podaljšali kot ozka, deloma tudi podaljšana kratka *i* in *u* (Pregled 59), če sta se prej nekoliko razširila. Tudi prekmurščina ima kratke *e*-jevske in *o*-jevske vokale in tudi tam so se dolgi vokali diftongirali v smeri *ei*, *ou*, medtem ko dobimo pri lokalno (zelo pozno) podaljšanih ozkih *e*-jih in *o*-jih diftongizacijo v smeri *ie*, *uo*.⁴¹

Navedeno razmerje sicer za samo razlago različnih diftongizacij ne zadošča. Oboje je verjetno — mogoče tudi skupaj z razvojem *u*-ja — že posledica nekega načina izgovora. Vendar nam vse to že daje slutiti, da diftongizacije slovenskih vokalov, ki predstavljajo na prvi pogled popoln konglomerat vseh mogočih razvojev, niso slučajne, ampak z nečim utemeljene.

Diftongi *ei*, *ou* so bili v starejši dobi (deloma so še zdaj) obravnavani kot enofonemski, kar nam dokazuje razvoj etimološkega *w* > *v* v vzhodnih dialektih, kajti če bi predstavljal *ou* dvofonemsko skupino, bi se obenem z *w* > *v* razvil tudi diftong *ou* v *ov*; ravno tako pa nam

⁴¹ Za diftongizacijo dolgih vokalov v prekmurščini je zelo ilustrativen v Pregledu (61) navedeni vokalni sistem iz Górice, za diftongizacijo podaljšanih ozkih pa prim. Vratuša, SJ II, 1939, 223.

tudi razvoj *l*-a v vzhodnih dialektih prav tako kaže na monofonemsko obravnavanje diftonga *ou*.⁴² Ti diftongi pa so morali imeti tudi svoje pozicijske kombinatorne variante. V določenih pozicijah je namreč izgovor diftongov *ou* in *ei* otežkočen. Če je *ei* + istozložni *u* še mogoče izgovarjati in se tak izgovor zlasti v takih primerih, kjer ga podpirajo sorodne oblike, pogosto še drži,⁴³ izgovor *ou̇i* (istozložno) skoraj ni bil mogoč pa tudi *ou̇u* ni dosti lažje izgovorljivo. Zaradi tega so se ti glasovi v poziciji pred istozložnimi *u* in *i* lahko razvijali na poseben način.⁴⁴ Ko je prišlo do diftongizacij, je v takih pozicijah monoftong lahko ostal kot pozicijska varianta k diftongu in se potem lahko po narečjih različno razvijal in vključeval (odvisno pač od fonološkega sistema) v druge foneme. Tu seveda ni mesto, da bi podrobno obravnaval te pozicijske razvoje po raznih govorih. Pojasniti je treba le princip, po katerem so se odvijali, kajti po prejšnjih razlagah bi, če jih ne ovržem ali pokažem druge možnosti za razlago, večkrat nasprotovali nekaterim osnovnim razvojem, ki so suponirani v Pregledu, med drugim npr. prehodu cirkumflektiranega in zgodaj podaljšanega novoakutiranega *o* v dolenjski narečni skupini v *u* preko diftonga *ou*. Pozicijski *ō* se je lahko zožil (v *u*, če so ga v sistemu sploh imeli) ali razširil, lahko pa se je razvijal tudi paralelno kot prvi del diftonga *ou*, to se pravi, če se je *ou* asimiliriral v *u*, je tudi pozicijski *ō* dal *u*, če je *ou* > *au* pa *a*. Tako imajo npr. v Zibiki,⁴⁵ kjer je *au* za zgodaj podaljšani *o*, za *moj* obliko *māi* (poleg *muoi*, ki je analogična po oblikah s sekundarno naglašanim *o*). Dolenjski *mūi* je lahko posledica prvega ali drugega vzroka. Lahko se je *i* oziroma *u* tudi silabiziral: *māuij* (Zadrže pri Šmarju).⁴⁶ Če se je pozicijska varianta razvijala paralelno z diftongom, je zaradi potencialno nerealiziranega drugega dela, lahko kadarkoli izgubila zvezo z diftongom in se še vedno kot dolžina vključila v drug fonem. Tako dobimo npr.: *vāiūŋca* (Ribnica) z refleksom za *ě*, *vīēunca* (Ig) z refleksom kot za etim. *e* ali nazal, *vīāūŋca* (Sajevec pri Ribnici), *veāunca* (Raščica) z refleksom kot za sek. akc. *e*. Naslednja možnost je, da se diftong skrajša in se razvija kot kračina: *črėiuli/črėuli* > *črėult* > *črouli*, prim. *čōuli* »škornji« (Raščica). Sem moramo šteti tudi prek-

⁴² Glej Rigler, SR XIII, 1961/62, 241–252.

⁴³ Nekaj primerov glej pri Rigler, JNG 56.

⁴⁴ Za severozahodno področje je znano, da dolgega *ě* pred istozložnim *i* ne diftongira v *ie* (glej Skrabec, Cv. XX, 1905, 7 d).

⁴⁵ Po gradivu, ki ga je zapisala M. Založnik.

⁴⁶ Po zapisu dr. T. Logarja za SLA.

mursko obliko *mòj*, *tvòj* (Cankova),⁴⁷ ki ne predstavlja morda nepodaljšane arhaizma, ampak gre pri njej za sekundarno krajšanje, saj je podaljšanje v teh zaimkih zelo staro, povezano tudi s srbohrvaščino. V srbohrvaščini gre namreč v primeru *moj* za zgodnejše daljšanje kakor pri drugih novoakutiranih (oziroma skrajšanih staroakutiranih) primerih, kot nam dokazujejo npr. posavske oblike *mōj* : *krāj*, ki predstavljajo samo zgodnejše proti kasnejšemu daljšanju in ne kot meni Belić,⁴⁸ da bi zaradi uporabe v nenaglašeni poziciji dobile sekundarno drugačno intonacijo. Oblika *moj* se je namreč daljšala še v času, ko so bili kratki novoakutirani (in skrajšani staroakutirani) vokali še povsod rastoči, medtem ko so bila druga daljšanja pred sonorniki kasnejša, ko se je ponekod omenjeni naglas že razvil v padajočega.

Precejšnje težave pa povzroča *-ov* v gen. pl. in v *domov*, za kar imamo v dolenjščini 16. stoletja *ou*, sedaj pa ima dolenjščina *u*. Če bi se *ōu* zgodaj skrajšal v *ōu*, bi ta skrajšani *ou* še vedno moral sovpasti z diftongom *ou* za *ō* (npr. *domou* bi moralo sovpasti s **kdoū* za *kdó*), in spet dati že pred 16. stoletjem *u*, ali sovpasti z *ou* v nom. sg., ki pa je do zdaj ohranjen. Če se ni skrajšal, bi pričakovali, da se bo razvijal kot v *moj*. Ramovšu je delal ta pojav vsaj na prvi pogled manj težav, ker je izhajal pri dolenjškem *u* (za cirkumflektirani in zgodaj podaljšani novoakutirani *o*) iz diftonga *uo* in ne *ou*. Po Ramovšu⁴⁹ bi se *ōu* skrajšal v *òu* in šele po 16. stoletju asimiliriral v *ú*. Toda verjetnost asimilacije kratkega naglašene *ou* v *u* po 16. stoletju je nekoliko dvomljiva. Upoštevati moramo namreč, da se je celo skrajšani *ūu* po 16. stoletju razvijal v *ou*⁵⁰ in sicer najbrž ne glede na intonacijo kot bi kazal primer *polšter*. Možno je, da bi se izglasje drugače razvijalo,⁵¹ toda tudi *ou* (< *ov*, *ol*) v nom. sing. se ne asimilira v *u*, a narečno skrajšani izglasni *uu* < *ūl* se prav tako razvije v *ou*. Menda edini kolikor toliko sprejemljiv izhod iz teh težav bi bil z razlago, da se je zgoraj nastavljeni *ō* kot pozicijska vari-

⁴⁷ Pável, A vashidegkuti szlovén nyelvjárás hangtana, Budapest 1909, 86.

⁴⁸ Glas SAN 168, 1935, str. 11, op. 1.

⁴⁹ JF II, 1921, 250; HG II, 141.

⁵⁰ Prim. Rigler, JNG 59–60.

⁵¹ V izglasju, kadar gre za *u + w* in ne za diftong, se večkrat razvije v *u* kot *čū* iz *čūl* (toda pri skrajšanem *domou* ne bi šlo za *o + u*). Paralelno je treba razumeti tudi prekmursko *stò* iz *stol* proti *pòu* iz *pol*, kjer gre za razvoj *stòl* > **stòo* > *stò* in *pòul* > **pòuo* > *pòu* (prim. o razvoju *l* Rigler, SR XIII, 245 sl.) in ne kot misli Ramovš (HG II, 12), da je *stò* posplošeno iz nenaglašene pozicije in da je *pou* že sekundarno iz *pō*, in to iz **poō* < *pou* < *pol*.

anta v zvezi z u obdržal vsaj v nekaterih govorih še do 16. stoletja⁵² (pri Trubarju beremo npr. tudi: *garmouie* NT I₂, 180, *koffoumi* NT I₂, 275), se nato razvil v u in se brez skrajšanja asimiliriral z u (*úu* > *ú*),⁵³ le v redkih govorih se je skrajšal in dal *ou*. Tako dobimo npr. v jugozahodnem delu notranjščine⁵⁴ obliko *domou*, na istem ozemlju pa dobimo tudi *sou* iz *sūu < *sūu* < *sūl* < *sol*. Če je oblika *nōu* namesto *nū iz *nōv* znana na širšem ozemlju kot *sou* iz *sōl* je to zaradi večjih možnosti za analogično podpiranje skrajšanja. Ni pa tudi gotovo, da Trubarjeva pisava *-ou* predstavlja splošnodolenjski pojav. Lahko gre samo za lokalno skrajšanje, ki se do zdaj v dolenjščini ni ohranilo. Pri drugih piscih 16. stoletja dobimo namreč tudi zapise z *uu*, izjemoma celo pri Trubarju: *domuu* K (1550) 95; *pofluu* K (1550) 156; *Vduu* NT I₂, 237. Dalmatin pa ima *domou*, a paralelno tudi *moj*, vendar v poziciji pred *j* tudi *u*.

Glede odvisnosti vokalne kvalitete od kvantitete je že v Pregledu rečeno, da to ni nič specifično slovenskega, ker je to povsem običajen pojav tudi v drugih jezikih. Na str. 32 v op. 11 so navedeni avtorji, ki so za slovenščino upoštevali odvisnost vokalne kvalitete od kvantitete. Za Boudouina so ustrezna mesta že navedena, za druge pa prim.: Brandt, Načrtanie slavjanskoj akcentologii S.-Peterburg 1880, 101—102; dalje prim. Nahtigalovo predavanje o »kavzalnem neksusu med akcentom in vokalno kvaliteto v slovenščini« (glej ČJKZ VI, 242); Ljapunov, Neskolko zamečanj o slovensko-nemckom slovare Pleteršnika 13—14; Tesnière, RES IX, 1929, 89. Seveda tudi Škrabec v svojih delih upošteva odvisnost kvalitete od kvantitete, čeprav tega zakona točno ne formulira. Ramovš je na tej odvisnosti vokalne kvalitete od kvantitete zgradil vso svojo teorijo o razvoju slovenskega vokalizma, toda pri tem je zašel predaleč in spregledal zelo pomembne razvoje v slovenskem vokalizmu, kot so npr. razvoj *ě* in *u*, ki v začetni fazi niso bili odvisni od kvantitete.

O dvojnih refleksih za kratki *ě* na jugovzhodu je v Pregledu (36 in 37) navedena ugotovitev, da je kratki *ę* (< *ě*) pred *e* vokalnoharmonično pre-

⁵² Če se je zgodaj skrajšal pa bi sovpadel z *ou* < *ō* in v dolenjščini že prej dal *u*, v prekmurščini pa *ou*, in to bi bila ena možnost za razlago prekmurskega *domōu* namesto *domōuf (in če bi prleški *ō* izvajali preko *ou*, tudi prleškega *domō*). Če se je skrajšal *ōj*, bi pa dal *ōj* in s tem so razločljive Trubarjeve oblike tipa *razbojnik* (poleg *razbujnik*, ki ima isti razvoj kot *muj* iz *moj*).

⁵³ Tudi prekmursko *-ouf* z refleksom *ou* ni nujno, da predstavlja isti *ou*, kot je v *nouč*, saj se je tam tudi pozneje spet razvil dolgi *o* v *ou* (refleks nazala).

⁵⁴ Glej Rigler, JNG 59.

šel v *e* (sovpadel z refleksom etimološkega *e*). Podrobneje je to obravnavano v članku Dvojni refleksi kratkega *ě*.⁵⁵ Datiranje razvoja kratkega *e* (za *ě*) > *i* v centralnih dialektih⁵⁶ (Pregled 37) je zaradi pomanjkanja tekstov težko. Neobsežni rateški rokopis iz 1370 ima zanj *i*. Pri Trubarju pa imamo pogosto menjavanje med *i* in *e*. Vendar zaradi te Trubarjeve pisave ni treba sklepati, da je govoril mogoče zelo ozek *e*, ki bi ga enkrat pisal z *i*, drugič z *e*, kot se je to npr. zgodilo pri prvih raziskovalcih štokavskega krašovanskega dialektu in najbrž tudi pri starih slavonskih in dubrovniških zapisih.⁵⁷ Trubar namreč menjuje *e* ~ *i* zlasti v takih primerih, kjer je *e* lahko pisal analogično po dolgih zlogih, pri drugih primerih, kjer sorodnih oblik z dolgim *ě* ni bilo, ali so bile semantično preveč oddaljene, tega menjavanja nima.

Kratki naglašeni zlogi so se, kot je znano, v slovenščini daljšali v različnih časih. Centralni (z južnoštajerskimi) in zahodni dialekti so kratki akut v nezadnjih zlogih zgodaj podaljšali, koroški in severnoštajerski pa pozneje. Toda že pred daljšanjem v centru in na zahodu so nastopila posamezna daljšanja in vokalne kvalitete teh pred regularnim daljšanjem podaljšanih vokalov so iste kot pri cirkumflektiranih vokalih (za *o* v dolenjščini *u*). Te primere zgodnjega daljšanja je podrobno obravnaval Ramovš.⁵⁸ Razlage teh podaljšav nas na tem mestu pravzaprav ne zanimajo. Omenil bi le to, da nekatere izmed naštetih pozicij najbrž niso dovolj utemeljene. Tako mislim, da se vzglasni *o* razvija enako kot v drugih pozicijah. Dolenjsko je *uōsam*, *uōistār*, *uōsounāk*,⁵⁹ *uōčēm*, *uōle* ipd. Vse to bi bilo treba razlagati s protetičnim *w* ali na kak drug način. Toda zakaj potem protetični *w* ne bi nastopil pri drugih primerih, ko pa je imel za nastop prav iste pogoje. Na slučajih ne moremo graditi razlag, zato ta razlaga ni verjetna. Pri primerih z *u* za *ō* v vzglasju opazimo, da so zastopani v istih kategorijah, ki imajo *ú* za *ō* tudi v internih zlogih. Tako dobimo *úkna* paralelno kot *kúla*, *úrjem* kot *pújdem*, *úsje* *gnéizdu* kot *būžja puót* (ki seveda tudi nima *u* analogično po *būk* »bog«). Dolenjsko *úkna* torej ne bo zaradi vzglasja,

⁵⁵ Rokopis oddan za Zbor. za fil. i ling.

⁵⁶ Najbrž se je ta prehod izvršil v vseh centralnih dialektih — glede črnovrškega glej moj članek Fonološka problematika slovenskega črnovrškega dialektu, Zbor. za fil. i ling. IX, 1966, 97—111.

⁵⁷ Glej Ivić, VJa 1958, 1, str. 8—9.

⁵⁸ JF 11, 1921, 227—259, in KZSJ 199—202.

⁵⁹ Kraško *mūsouník* ne zadošča za kako dokazovanje, ker predstavlja kraščina (zlasti komenski govor od koder je navedeni primer) mešan dialekt.

ampak predstavlja le zgodnje daljšanje novega akuta v pluralu nevtralnih substantivov. Tudi dolensko *pliečca* ipd. lahko predstavlja tudi zgodnjo podaljšavo in ne samo tisto, ki je nastala po splošnem daljšanju naglašanih kratkih nezadnjih zlogov. Seveda ima to daljšanje lahko svoj začetek v določenih sklonih in je potem posplošeno. Rožanščina pa npr. te zgodnje podaljšave v pluralu ni izvršila, oziroma je posplošila vokalizem nepodaljšanih sklonov, ker ima npr. *seáli* z refleksom normalno podaljšanega *ě* (Sele)⁶⁰ in tudi *uoqnò*, pl. *uòqna* z refleksom normalno podaljšanega *ò* in analogično intonacijo (Št. Jakob); v ziljščini pa je različno po primerih in različno po sklonih. Tudi nekatere posameznosti, ki jih navaja Ramovš, je mogoče enostavneje razložiti. Omenil bi le, da je npr. vokalizem v obliki *znuòva*⁶¹ analogičen po določni obliki. Ta analogija, ki bi lahko nastopila že sama po sebi,⁶² zlasti ker je nom. sg. masc. skrajšan in ni imel *u*-ja, je izvedena po vzorcu primerov z nazalom kot *guòst*, *guòsta*, *gostù*, *ta guòsti*, *na guòstu* in nato tudi *nðu*, *nóva*, *novù*, *ta nuòvi*, *na nuòvu*, *znuòva*.

Koliko so ista najzgodnejša daljšanja nastopila tudi izven centra, je za zdaj še težko določiti, ker manjka podatkov. Prekmurski primeri z *ou* niso še zanesljiv dokaz, da kažejo na isto daljšanje kot dolenski *u*, kajti tam imajo *ou* tudi za praslovanski *o*, to se pravi, da bi podaljšani *ò* lahko dal *ou* tudi kasneje skupaj z refleksom za *o* in ne samo takrat kot cirkumfektirani *o*. Teoretično vzeto ni nujno, da je prekmursko *oukna* identično z dolenskim *ukna*.

Paralelno kot so v centru, ki je prej kot sever podaljšal nezadnje kratke naglašene zloge (novi in skrajšani stari akuti), podaljšali nekatere primere prej kot je nastopilo splošno daljšanje, je lahko sever, ki je to splošno daljšanje kasneje izvršil, v tem vmesnem času podaljšal še nekatere kategorije besed. V tem času podaljšani vokali ne bi več kvaliteto sovpadli (seveda velja to le za *e* in *o*) z najzgodnjeje daljšanimi (cirkumfektiranimi), toda do splošnega daljšanja bi že dobili svojo posebno kvaliteto in bi se razlikovali od vokalov, ki bi bili podaljšani ob splošnem daljšanju. To možnost sem uporabil za razlago nekaterih prej nepojasnjenih vokalnih refleksov na področju, ki ni zgodaj podaljšalo nezadnjih kratkih naglašanih zlogov. V Pregledu (59—40) sem namreč

⁶⁰ Isačenko. Sele 59.

⁶¹ Prim. Ramovš, JF II. 254.

⁶² Prim. npr. v članku O akcentuaciji sufiksa *-ost* (v tej številki SR) opomba 9.

suponiral, da so na tem področju določene (po govorih različne) besedne kategorije daljšali pred splošnim daljšanjem.

Da so takšna daljšanja možna nam dokazujejo tisti dialekti, ki splošnega daljšanja še do danes niso izvedli. Sem spada (seveda z izjemo tistih lokalnih govorov, ki so izgubili kvantitetne opozicije) zlasti prekmurščina s prleščino in hrvaška kajkavščina.

Za kajkavščino navaja Ivšič⁶³ podaljšave v naslednjih tipih: 1. *zělje*; 2. nom. pl. n. *sēla, rēbra*; 3. gen. pl. *lōnec*; 4. lok. instr. pl. m. in n. *kōñi(h), kōli(h)*; 5. adj. kot *dōbri, širōki*; 6. štev. *trēti, sēdmi*; 7. adj. kot *žēnski, kōñski*.

Prekmurski dialekt daljša približno iste kategorije kot kajkavščina. Dodati je treba zlasti podaljšavo v sedanjiku oksitoniranih glagolov: *nāsē, zābē* (Cankova).⁶⁴ ki je v kajkavščini nisem zasledil, se pa v slovenščini pojavi tudi v ziljščini.⁶⁵ Nima pa tudi prekmurščina podaljšave v prezentu korensko novoakutiranih glagolov, kakršno je treba suponirati na koroškem področju, celo metatonijskega novega cirkumfleksa nima v prezentu dosledno izvedenega.⁶⁶

Koroško področje (vsaj vzhodno, za zahodno ni jasno, ker so tam do zdaj refleksi izenačeni) je predčasno podaljšalo nekaj kategorij več. Omeniti je treba predvsem predčasno podaljšanje kratkega novega akuta v prezentu glagolov (zlasti v tipu *hodim*). Prim. iz Kaple na Kozjaku: *χōdīm, lōmīm, mōčīm, mōdlīm, nōšīm, pīōšīm* itd.: *koōža, škoōda, moōkār, pīoōšen; žēnīm se, sēdom »7« : neēso »nesel«*. To zadnje bi bilo sicer lahko analogično po femin., ker je refleks za sekundarno akcentuirani *e* tudi *eē*. Tako so po Ramovševem vzorcu te oblike do zdaj razlagali tudi drugi. Toda Vuzenica ima npr. *niēsū, nēsla; piēku, pēkla*.⁶⁷ Refleks sekundarno akcentuiranega *e* je monoftong, monoftongičen je tudi refleks za *è* v tistih primerih, ki bi se po naši teoriji predčasno daljšali: *mēlem, pēlem, sēdum, trētki*.⁶⁸ Tukaj *iē* v *niēsū, piēku* ne more

⁶³ LJAZU 48, 1956, str. 72; Beličev zb. 1957, 185.

⁶⁴ Pável, o. c., 35, 38, 41.

⁶⁵ Prim. Grafenauer, AfsIph XXVII, 1905, 210.

⁶⁶ Prim. *mislīm* (po izvoru ustreza obliki *mislīm*), *dēlan*, Pável, o. c., 115; podobno tudi Ivšič, LJAZU 48, str. 71. V prleščini se dobijo izjemoma celo oblike kot *mīšlin, pādnen* (v Vidmu ob Ščavnici po dipl. nalogi A. Kocbekove). V kajkavščini tipa *mislīm* ne metatonirajo menda samo ikavski kajkavci. V tem smislu je treba dopolniti v Pregledu str. 39, opombo 20.

⁶⁷ Po diplomski nalogi D. Vobovnika.

⁶⁸ Iz naloge ni jasno razvidno, ali sta oba kvalitetno enaka ali različna.

biti analogičen po drugih oblikah in če ne bi sprejeli predlagane teorije o predčasnem daljšanju, se znajdemo pred problemom od kod tu nenkrat *iĕ*, ki je sicer v tem govoru refleks staroakutiranega *ě*, dolgega *a* in nazala. Ta refleks pa je popolnoma razumljiv, če računamo, da sta pred podaljšanjem kratka *ě* in *e* sovpadla (Pregled 57, 40, 46) in nato dala, če sta se predčasno podaljšala, tisto kvaliteto, ki so jo do zdaj imeli za refleks novoakutiranega *e*, ob splošnem daljšanju nezadnjih zlogov pa tisto kvaliteto, ki so jo do zdaj imeli za refleks staroakutiranega *ě*.

Na zgoraj navedene vokalne razlike v primerih iz Kaple je treba navezati tudi paralelne oblike iz Sel v Rožu: *prósam*, *χódam* ali morda *prósam*,⁶⁹ *hósam* »8« : *qóaza*, *nóaša*; *sédam* : *néasu* »nesel«, *séali* »Sele«. Isačenko⁷⁰ razlaga to razliko s tem, da je pri *prósam* *ó*, ki je tudi refleks sekundarno akcentuiranega *o*, analogičen po tistih oblikah, ki so bile nekoč končno akcentuirane, »sedem« in »osem« pa razlaga z izposoditvijo iz boroveljskega ali obirskega govora. Isačenkovim razlagam je sicer težko ugovarjati, če upoštevamo samo govor Sel, toda ko vidimo, da so npr. v Kapli paralelni refleksi, ki bi jih bilo pa treba razlagati s povsem drugačnimi analogijami, postane stvar sumljiva. V Kapli namreč oblik tipa *χôdĭm* ne moremo razložiti na enak način, ker *ô* (a prav tako *oĕ*) tukaj ni refleks sek. akc. *o*, pri *e*-ju pa bi moral biti števnik spet izposojen iz kakega drugega govora (toda kaj potem z drugimi primeri z *ĕ*) ali pa »nesel« analogično po fem., proti čemur pa govorijo zgoraj navedene vuzeniške oblike.

Že v Pregledu (59, op. 20) je rečeno, da je tip *pošljem* redkeje predčasno podaljšan kot tip *hodim*. Tako je npr. v Kapli predčasno podaljšan (*pôšlem*, *kôlem*, *postĕlem*), medtem ko je v Selah podaljšan šele ob splošnem daljšanju (*póaşlĭm*, *méaĭm*, *mĕalim*).

Prav po posameznih besedah in krajih se razlikuje daljšanje v tipu *pogreb*. Že v Kapli je: *pogrĕp*, *pogrĕba*, *otĕpa* poleg *potoĕka*. V Radljah pa je npr. *poťoka* z *ô*, ki kaže na predčasno daljšanje proti normalnemu podaljšanju v *škoĕda*. Oblika *poťoka* iz Sel bi bila lakho predčasno podaljšana, enako *iilĕna*, lahko pa bi bila tudi analogična po tipu *otrok*, kot jo razlaga Isačenko,⁷¹ vendar je to glede na druge govore manj ver-

⁶⁹ Isačenko, Sele, ima na str. 62 *prósam*, na str. 29 pa *prósam*.

⁷⁰ O. c., 60, 62.

⁷¹ O. c., 62.

jetno. Na splošno je predčasno daljšan v tem tipu *e* pogosteje kot *o* in eni primeri pogosteje kot drugi. Toda tudi to ni slučajno. Primerjati je treba samo knjižne besede tega tipa in vidimo, da daljšajo najbolj take tvorbe, ki gredo v knjižnem jeziku najbolj v to smer, da dobivajo novi akut (v knjižnem jeziku gre razvoj v izglagolskih tvorbah v smer *pogrēba*: *pokópa* — *e* novoakutiran, *o* sekundarno akcentuiran) in še bolj tiste, ki ga v nominativu ne premikajo (kjer je občuten prefiks). Teoretično vzeto pričakujemo najpogosteje podaljšanje v tipu *pogrēb -ēba*, redkeje v tipu *jēlen -ēna* in še redkeje v tipu *pótok -óka*.

Ker sem sponiral sovpad staroakutiranega *ě* in novoakutiranega *e* pred podaljšanjem, bi moral dati tudi *ě*, če pride v tako pozicijo, ki bi se predčasno podaljšala, enak refleks kot *e*. Ker so te kategorije večinoma že prej izvedle metatonijo, je *ě* v takih kategorijah imel že prej novi cirkumfleks in se razvijal kot stalno dolgi. Vendar so, ker se je občutek za metatonijske kategorije spreminjal, posamezne besede ali skupine z *ě* lahko šele kasneje vključene v tako kategorijo. Do takega obravnavanja lahko pride pri posameznih *a*-jevskih trozložnicah, deloma ga lahko pričakujemo v primerih, ki so podobni tipu *pogrēb*. In res dobimo npr.: *nedēla* (Kapla), *ndēla* (Sele 131) ali pa npr. za *tistīga dēli* (Kapla) — s takim refleksom, kot ga sponiram za predčasno daljšanje. Tudi *mīduēda* (Sele 57, 108), kjer je enak refleks kot v *iīlēna*, je lahko (oziroma verjetno) predčasno podaljšano in ne le analogično po primerih s sekundarno akcentuiranim *e*, ki jih je zelo malo. Za Kaplo pa takšna analogija ne pride v poštev in lahko le s predčasnim daljšanjem razložimo *orēxa* (kot *pogrēba*) proti *breēza*.

V Pregledu (39, op. 20) je navedeno, da je podaljšava v štajerskem *koža* morda drugačne vrste. Ta trditev ni zasnovana le na dejstvu, da je to podaljšavo (glede areala in refleksov) težko enačiti z doslej obravnavanimi primeri, ampak tudi kajkavščina izkazuje tu podaljšavo drugačne vrste, kajti pri prej naštetih kategorijah, ki jih daljša kajkavščina, je podaljšani vokal akutiran, medtem ko je v *koža* (in še nekaterih primerih) cirkumfektiran.⁷²

Točno bo mogoče te različne podaljšave zasledovati šele, ko bomo imeli s tega področja več podrobnih dialektoloških monografij — a do zdaj nimamo niti ene dovolj podrobne.

⁷² Prim. Ivšič, LJAZU 48, str. 71.

Za ilustracijo, kako je zapletena akcentuacija na tem področju, bi navedel nekaj tipov glagolskih oblik iz Kaple na Kozjaku:⁷³

něst; neěsem; neěso, neěsla, něslj; něsĭ
pâst; pōdem; pōdo, pōdla, pōdlj; pãdi
seěst; sēdem; sēdo/sĭdo, sēdla/seēdla, sēdlj; sēdi
grēēt; grējem; grěu, grēĕla, grĕlj; grĕ
gârēt; gořim; zgârou, zgořĕla, zgořĕlj
leĕžat; ležim; leĕžau, ležōla, ležōlj; lĕžĭ
řĕžat (se); řĕžim; řĕžau, řĕžala, řĕžali; řĕži
stât; stojim; stãu, stōla, stâlĭ; stōĭ
χãdĭt; χōdĭm; χãdo, χōdla, χōdli; χãdĭ
deĕlat; diĕlam; deĕlau, diĕlala, diĕlali; deĕlai
brât; beĕrem; brãu, brōla, brâlĭ, bĕřĭ
jeĕst; jĕam; jĕdo, jeĕdla, jĕdli; jĕi/jĕ

Najbolj zamotani so opisni deležniki. Poskusil jih bom razložiti na način, ki se mi zdi še najbolj verjeten. Za njihovo razjasnitev je treba upoštevati principe po katerih se razvija akcentuacija opisnega deležnika. Že iz različno akcentuiranih primerov v Valjavcu, Škrabcu, Brezniku se dá sklepati, da so metatonije v teh deležnikih v različnih krajih različno daleč prodrle. Zasnovane so na uvajanju opozicije med posameznimi oblikami, začetek pa je najbrž pogojen s praslovanskimi akcentskimi zakoni (*dâl̃, dâlĭ : dalá*). V slovenščini je najbolj razširjena metatonija na priponi *i* in *a* v femininski obliki (*nosĭla, pisãla*), ki je menda splošnoslovenska; redkejša je na priponi *ĕ* (*živĕla*); tudi na korenskih zlogih je pri priponskih glagolih (*mĭslĭla, dĕlala*) z izjemo večjega dela severozahoda in gorenjščine precej razširjena, nekoliko redkejša pa je pri prvi vrsti (*ubĭla*). Dialekti v vzhodnem delu Slovenije so šli dalj in so novi cirkumfleks iz fem. oblike deloma premaknili za zlog proti začetku *nosĭla > nōsĭla* (enako kot pri *motĭka > mōtĭka*). Na robovih tega ozemlja je to razmerje še ohranjeno (v poknjženi obliki bi se glasilo *hōdĭl, hōdĭla, hodĭli*), drugod so ostale oblike (z izjemo sg. masc.) večinoma izenačene po femin. (*hōdĭli, dĕlali*). Ponekod — kot npr. v Kapli — pa kaže, da je plur. masc. prišel v metatonijsko kategorijo. Vzroki so nejasni, vendar je začetek po vsej verjetnosti utemeljen v

⁷³ Gradivo je iz diplomske naloge Zinke Zorko-Lebove, ki predstavlja do zdaj najpodrobnejši opis kakega govora s tega področja.

nekih analogičnih posploševanjih, pri katerih se je končno plur. masc. morda kot nemarkirana oblika oddelil od ostalih oblik. V Kapli so plur. masc. predčasno podaljšali. Tako je v *zgorĕlĭ* refleks za predčasno daljšani vokal, medtem ko se je oblika *zgorĕĕla* podaljšala ob času splošnega daljšanja in ima refleks tega daljšanja. Obliko *zgorĕĕlĭ* ne moremo razlagati s tem, da bi v poziciji pred *i*-jem bil drugačen refleks, kajti tudi v taki poziciji lahko dobimo reflekse splošnega daljšanja, npr. v adverbu *poleĕtĭ* ipd. Razen tega pa tudi prvotno oksitonirani opisni deležniki prav tako kažejo v plur. masc. drugačno akcentuacijo: *neĕso*, *neĕsla*, *nĕslĭ*. Medtem ko kaže *neĕsla* na sekundarni akcentski premik pa kaže *nĕslĭ* v nasprotju z večino drugih slovenskih dialektov na kasnejši akcentski premik. Do tega bi lahko prišlo, če bi bil ob sekundarnem akcentskem premiku akcent zadržan na koncu (kot npr. ponekod v velelniku) ali če bi se že prej podaljšal in bi imeli **neslĭ*. To obliko bi prav lahko razložili z analognim daljšanjem kot *zgorĕĕlĭ*. Imeti pa bi morala cirkumfleks. V času teh podaljšav je bila intonacija še ohranjena, vendar je vprašanje, če so bili tudi kratki zadnji zlogi rastoči — ti bi ob podaljšanju verjetneje dali cirkumfleks, lahko pa bi cirkumfleks nastopil še pod vplivom cirkumfleksa v tipu *pili*. Oblika **neslĭ* bi dala *nĕslĭ* ob času akcentskega premika *okō* > *oko* (prim.: *sĕno* < *sĕnō*, *nĕbo* < *nebō*). Enako stanje pri tipu *nesti* mi je znano iz Koprivne pri Črni na Koroškem: *nĕsu*, *nĕsĭa*, *nĕslĭ*, plur. fem. pa *nĕsle*; pa tudi za Sele je po gradivu pri Isačenkcu mogoče sklepati na enakšno akcentuacijo. Za ostale zgoraj navedene glagolske tipe iz Kaple bi pripomnil, da je *brĕla* : *brĕlĭ* (*ĕ* je refleks dolgega *a*, *ĕ* pa kratko akcentuiranega, oziroma takega, ki je prišel pozno pod akcent) verjetno iz *brĕla* : *bralĭ*, kar je pogostna oblika na severovzhodu; po tem se je uravnal tudi tip *stati*; *jĕdo* predstavlja staro splošnoslovensko metatonijo, medtem ko je *jeĕdla* in *jĕdli* enako razvito kot zgoraj obravnavani tip *goretĭ*; pri sedel je prodril refleks nazala iz prezenta, dubletne oblike pa imajo *ĕ* in so razvite tako kot pri jesti.

Blizu časa splošnega daljšanja nezadnjih kratkih naglašanih zlogov na severu sem v Pregledu (40) datiral tudi razvoj dolgega *a* v *a* ali *e*, oziroma nekje blizu konca 15. stoletja. Za datiranje tega razvoja še nimamo kakih podatkov, zato sem se lahko opiral le na relativno kronologijo jezikovnih pojavov in na datiranje v srbohrvaščini, kjer ga datirajo v konec 15. stoletja.⁷⁴ Mogoče se bo dalo za datiranje še kaj najti v zapisih krajevnih imen, ki glede na ta pojav še niso preiskana.

O razvoju *a* v slovenščini se je že precej pisalo. Predvsem je treba omeniti, da je Oblak⁷⁵ na osnovi njegovih dveh različnih refleksov v dolgih zlogih (*a : e*) delil slovenščino na dve glavni narečni skupini. Ramovš⁷⁶ je tej delitvi nasprotoval, ker je slovenščino delil na več narečnih skupin, a obenem je tudi menil, da Miklošičeva delitev po refleksih za *ě* bolj ustreza celotnemu načinu govora. Vendarle je Ramovš v svoji razpravi o razvoju *ь* in *ѣ* v slovenskem jeziku⁷⁷ mislil, da ima razvoj dolgega *a* v *a* ali *e* svoj vzrok v dialektični dvojnosti slovenskega *a* že od vsega začetka — od sovpada *ь* in *ѣ* in da to predstavlja najstarejšo dialektizacijo slovenskega jezika. V Pregledu sem glede na dejstva lingvistične geografije in relativne kronologije to mnenje zavrnil in prikazal, da je razvoj *a* v *a* ali *e* kot tudi morebitna dialektična različenost *a* nekaj stoletij mlajši kot najstarejša dialektizacija slovenskega jezika. Je pa ostalo še nekaj problemov, o katerih je treba spregovoriti tukaj, zlasti glede enotnega razvoja dolgega *a* v vseh pozicijah in glede sovpada refleksa za dolgi *a* z refleksom za praslovanski nazalni *e* v severnoštajferskem, panonskem in koroškem osnovnem vokalnem sistemu.

Verjetno je, da sprva ni bilo kakega dvojnega od pozicije odvisnega razvoja. Ne strinjam se s Tomšičem,⁷⁸ ki meni, da se je na tistem področju, ki sicer dolgi polglasnik vokalizira v *a*, v določenih okoliščinah lahko polglasnik vokaliziral v *e*, in sicer v soseščini glasov iz srednjega dela ustne votline ali labialov, kadar bi se posamezna oblika, ki je imela dolg akcent, preveč oddaljila od svoje besedne osnove. Čeprav bi bila dvojna vokalizacija iz različnih pozicijskih (kombinatornih) variant polglasnika načelno mogoča in jo pri novejših vokalizacijah kratkega polglasnika pogostokrat tudi najdemo v naših dialektih — sicer v precej drugačnih okoliščinah kot so bile tedanje⁷⁹ — vendar možnost različne vokalizacije v tistem času ni verjetna. Da nekoč ni bilo kake pozicijske variante polglasnika ob dentalih in labialih, nam dovolj jasno dokazujejo številni drugi primeri z vokalizacijo v *a* v enakšni poziciji. Glede

⁷⁴ Prim. Oblak, AfslPh XVI, 1894, 176; Belić, EJ IV, 517.

⁷⁵ AfslPh XVI, 163.

⁷⁶ Dialektološka karta 11.

⁷⁷ Beličev zb. 1957, 339—346.

⁷⁸ JiS VII, 1961/62, 192.

⁷⁹ Zdaj gre navadno za pozicijsko prehajanje etimološkega kratkega *a* v prednji ali zadnji redukcijski vokal, ki sta v dialektu obstajala iz reduciranih *i*, *u* in kratkega sonantnega *l*.

oddaljitve od besedne osnove pa je treba pripomniti, da je *e* bližji *ə*-ju v bistvu samo takrat, kadar imamo pred očmi pisano besedo (zaradi slovenskega pravopisa). In ker je bila alternacija *ə* : *a* v raznih morfoloških oblikah dovolj pogostna, uvajanje nove alternacije v kakih petih primerih ne bi prispevalo k večji jasnosti in bližji povezanosti oblik, niti ne bi bilo v skladu z ekonomiko jezika. Besede, ki bi kazale na vokalizacijo v *e*, so večinoma knjižne: *potemnil* (ljudski je samo glagol *potemneti*, ki ima v opisnem deležniku akcent *potemněl*), *zmedlil*, *zameglil* — nastale so v govoru izobražencev ali vsaj pod knjižnim vplivom. Isto velja za glagol *šepniti*, o katerem je pisal že Škrabec,⁸⁰ razen tega bi pri tem onomatopoičnem glagolu lahko obstajala še dubleta z etimološkim *e*. Le oblika *ta tenki* je razširjena tudi v nekaterih dialektih (mislim na take dialekte, ki jih še ni zajel vpliv knjižnega jezika). Toda povsod je nastala sekundarno in ne predstavlja razvoja dolgega *ə* v *e*. Za njen nastanek je več možnosti. V takih dialektih, ki so izenačili *e* in *ə* v predtoničnih zlogih (bodisi v *i* kot v horjulščini ali v *ə* kot ponekod v gorenjščini ipd.), je v oblikah, ko ni bilo akcenta na prvem zlogu, sovpadel *ə* pri *tanâk* z vokalom *e* pri primerih kot *mehak*, *težak* ipd.: s tem je bila dana možnost za analogijo: po *ta mēhki*, *ta tēžki* je nastalo tudi *ta tēnki*, posebno ker pri podobnih adjektivih prevladuje *e*. Druga možnost za razvoj v *e* pri tem adjektivu pa je nastopila tam, kjer so skupino *nk* palatalizirali⁸¹ v *ñk*, oziroma so to potem lahko razvili še v *ink* in *ə* se je lahko *i*-ju asimiliralo. Tako smo dobili npr. v Podnanosu *tēñku*, kar bi sicer tam ustrezalo refleksu za *ě*, to pa se je lahko po monoftongizaciji dalje razvilo v *tēñku*. Poleg vsega tega pa bi še opozoril na dejstvo, da pri podobnih adjektivih lahko prične vdirati refleks *e*-ja tudi namesto drugih vokalov, npr. v *tesen* prodira *e* namesto *ě*.

Moščanski govor, ki je na meji vokalizacij dolgega *ə* v *a* ali *e*, ima po Toporišičevem opisu⁸² dvojni refleks, in sicer v sosesčini velarov *e*, drugod pa *a*. Tu gre za razmeroma dosleden pojav, čeprav nekateri primeri tudi nasprotujejo. Pri Toporišiču so taki izjemni primeri razloženi z analogijami. Toda že bližnji sosednji govori kažejo nekoliko drugačno razvrstitev *a* : *e*,⁸³ čeprav se primeri posebno ne razlikujejo na vsem tem

⁸⁰ Cv. X, 1891, 8 b; XXXI, 1914, 6 b—c.

⁸¹ Prim. o palatalizaciji te skupine Ramovš, HG II, § 55.

⁸² Dolenjski zbornik 1961, str. 212.

⁸³ Prim. Ramovš, HG VII, 150; dalje prim.: *lāžki*, *māša*, *sāie*, *tāša*, *vāški*, *mertvāški*, *māln* : *tēnki*, *gēnim*, *zamēknim*, *dotēknim*, *kēsni*, *dēžnim* (Zg. Obrež

področju, ki meša oba refleksa, to je od Laškega do Sotle. Vendar k tej vsaj delni enotnosti ni prispevala toliko kaka pozicijska razvrstitev, kot to, da nastopa *e* v celi kategoriji glagolov II. vrste, ki imajo slučajno v osnovi velarni konzontan. Tudi tu moramo računati s prvotno enotno (tukaj verjetno v *a*) in ne z dvojno od pozicije odvisno vokalizacijo. Po vsej verjetnosti gre namreč pri tem za kasnejši sekundaren pojav, ki je nastal na osnovi mešanja dialektov, kot je mislil že Ramovš.⁸⁴ Refleks *e* nastopa predvsem v primerih, pri katerih ima dolenjščina, ki ima refleks *a*, navadno drugačno akcentuacijo in je torej štajerski refleks (*e*) toliko lažje razumljiv, ker je na tem prvotno najbrž dolenjskem področju štajerska akcentuacija izrinila dolenjsko in s tem se je razširil v teh primerih tudi štajerski refleks za polglasnik (npr. *dotékнем* nasproti običajnemu dolenjskemu *dotakněm*,⁸⁵ *mēgla* proti dolenjskemu *māglā* ipd.).

V Pregledu (41) je rečeno, da je refleks za *ā*, ko se je razvil v *e*, z izjemo prleščine in južnoštajerskega področja sovpadel z denazaliziranim refleksom za *ę* — to se pravi sovpadel bi na področju severnoštajerskega in panonskega osnovnega vokalnega sistema (na skici na str. 47 na področjih IV in V). Precej težav pa je s tem v pohorskem dialektu. Razni podatki temu sovpadu večkrat nasprotujejo. Tako naj bi npr. po Ramovšu⁸⁶ v pohorščini sovpadel novoakutirani *a* s staroakutiranim *ě*. Toda verjetno so na to trditve vplivali primeri z *a* ob nazalnem konzontanu (v taki poziciji se v nekaterih pohorskih govorih vokali ožijo), kajti novejši material (zlasti za SLA in študentske seminarske naloge) bi tega ne potrjeval. Težave so tudi v tem, da Ramovš večkrat navaja v opisu dialekta refleks za določen praslovanski glas iz enega, a refleks za drugi glas iz drugega kraja, tako da ni mogoče sestaviti sistema. Deloma nasprotujejo sovpadu dolgih *a* in *ę* tudi pohorski primeri, ki jih navaja Logar⁸⁷ za okolico Polskave, ki kažejo pri *ę* nekoliko širšo kvaliteto — toda verjetno gre tu samo za okolico Spodnje Polskave, ki spada pod južnoštajerski osnovni vokalni sistem, kjer je razlikovanje možno. Razen tega kaže ponekod v pohorskem dialektu kot bi cirkumflektirani

pri Artičah — po sem. nalogi A. Volčanškove); *vās, dān, māz, māša, sāje* »sanje«, *lāgek* »lahke« : *liēn, premičkne, upiēzne, giēne* (Lokavec — po zapisu M. Orožen za SLA).

⁸⁴ HG VII, 150.

⁸⁵ Ta akcentuacija se tudi v dolenjščini čedalje bolj izgublja.

⁸⁶ HG VII, 165.

⁸⁷ RSAZU V, 1959, 85.

(tj. zgodaj dolgi) *a* dal enak refleks kot stalno dolgi *ě*.⁸⁸ Toda tudi tu gre za sekundarne razvoje. Enak refleks kot za *ě* (*ei*) najdemo zlasti v besedah kot *veis* »vas« in *dein* »dan«. Vendar *veis* prav lahko razlagamo s parazitskim *j* (kot *ojster* ipd.), da pa tudi oblika *dein* (oziroma podobni primeri ob nazalnem konzonantu) ni regularna, kaže že to, da ni omejena samo na govore, ki imajo *ei* za dolgi *ě*, ampak se teritorialno nadaljuje tudi v take, ki sploh niso diftongirali nobenega glasu v *ei* (npr. *děin*, *lěin* v Kapli).

Tudi v Ramovševih Dialektih (168) opisani kozjaški govor nasprotuje suponiranemu sovpadu refleksov za *a* in *e* (v dolgih zlogih). Glede na v Pregledu suponirani razvoj vokalizma se mi zdi opis kozjaškega govora sumljiv, čeprav je o tem težko kaj reči, ker to področje skoraj še sploh ni raziskano. Na razpolago imam samo podatke za Zg. Kungoto.⁸⁹ Ti podatki pa se z Ramovševim opisom kozjaškega dialekta ne ujemajo, temveč potrjujejo mojo teorijo. Verjetno je Ramovšev opis sestavljen — kot sem že zgoraj omenil za pohorščino — po podatkih iz različnih krajev, tako da ne predstavlja enotnega sistema.

Za prekmurščino je sovpad dolgega *a* (tukaj samo cirkumflektiranega, ker se akutirani še ni podaljšal, oziroma se lokalno podaljšuje šele v novejšem času, ni pa se podaljšal takrat kot na koroško-štajerskem področju)⁹⁰ in *ē* bolj jasen. V rokopisni diplomski nalogi o govoru Górice navaja sicer I. Celčeva poseben refleks za dolgi *a*, vendar so jo do tega privedli le primeri ob nazalnem konzonantu z monoftongom kot pozicijsko varianto. V taki poziciji imajo tudi drugi *e*-jevski glasovi enako varianto. V drugačni poziciji pa kažejo narečni teksti iz tega govora enak refleks za dolgi *a* in *e* (*ei*).

Za koroško področje, kjer so bili v tistem času, ko se je dolgi *a* razvil v *e*, nazali najbrž še povsod ohranjeni, sem nastavljal za refleks dolgega *a* posebno kvaliteto, ki pa naj bi bila oralni korelat k *ē*, ki naj bi se z njim kvalitetno enako razvijal (podjunski *a* za *ā* je paralelen k *ā* za *ē*) in ob denazalizaciji *ē* z njim sovpadel. Samo podatki iz ene ziljske vasi bi temu nasprotovali. V gradivu za SLA je za Blače v Ziljski dolini na Koroškem (zapis I. Grafenauerja) za dolgi *a* drugačen refleks kot za *e*. To gradivo je uporabil tudi T. Logar v razpravi Sistemi dolgih

⁸⁸ Npr. v gradivu za SLA za Lobnico.

⁸⁹ Iz gradiva za SLA (zapisal dr. T. Logar).

⁹⁰ Izjema so seveda kategorije s predčasnim daljšanjem.

vokalnih fonemov v slovenskih narečjih,⁹¹ kjer navaja, da je sovpadel refleks za *ɔ*, *ɔ̄* z refleksom sekundarno akcentuiranega *e* in ne z refleksom nazala.

V tem govoru so refleksi nazalov v primeri z drugimi ziljskimi govori, ki že itak nimajo posebno široke kvalitete za nazale, še nekoliko zoženi. Širšo monoftongično kvaliteto pa so zavzeli sekundarno akcentuirani vokali (toda fonetično gledano ti sekundarno akcentuirani vokali kvalitetno sploh niso široki, ampak komaj nevtralni). Obe kvaliteti se le slabo razlikujeta in si po magnetofonskih posnetkih tega govora, ki mi jih je dal na razpolago E. Stankiewicz,⁹² nisem mogel ustvariti jasnega mnenja o kvaliteti refleksa za *ā*. Zdi se mi, kot da bi tudi za nazal včasih nastopila tista nekoliko širša kvaliteta kot pri *ā*. V tem primeru bi šlo pri razlikovanju obeh kvalitet za neki sekundarni pojav. Če pa je v tem govoru refleks za *ɛ* res različen od refleksa za *ā*, bi to bilo mogoče takole pojasniti: Suponirati bi bilo treba dolgo ohranjene nazale v dolgih zlogih in *ɛ* bi se moral pred denazalizacijo zožiti, tako da ne bi več ostal v korelaciji z *ɛ²* iz koroškega osnovnega sistema (Pregled 46), ampak bi prišel v korelacijo z *ɛ¹*, ki je tu sovpadel tudi z *e*. *ɛ²* bi se sicer moral ožiti obenem z nazalom, a to oženje bi lahko preprečilo to, če bi bil v tem govoru v tisti dobi *ɛ²* tako širok, da bi stopil v korelacijo z *a*.

S tem so vsaj do neke mere pojasnjene nekatere sporne stvari iz prvega dela Pregleda. O področjih, ki sem jih izločil iz osnovnih vokalnih sistemov (na skici na str. 47 so označena s črkami) in o nadaljnjem razvoju posameznih osnovnih vokalnih sistemov pa bo treba še spregovoriti.

Резюме

Статья является дополнением к первой части статьи «Обзор основных этапов развития в словенском вокализме» (СР, XIV, 25—78). В предыдущей статье нельзя было из-за ограниченного места и необходимого композиционного размещения ни аргументировать некоторые высказанные положения, ни опровергать некоторые противоречивые мнения. В настоящей статье освещаются особенно проблемы природы *y*, первобытных количественных отношений, контракции, *ě* и носовых гласных. Представ-

⁹¹ SR XIV, 1965, 111 sl., za Blače str. 122.

⁹² Posneto približno v istem času, kot je nastal Grafenauerjev zapis.

ляется тенденция, до некоторой степени присущая словенскому языку, тенденция взаимозависимости между качеством кратких *e*- и *o*- гласных и способом дифтонгизации долгих в направлении *ie* или *ei*. Подается также позиционное развитие долгих *e* и *o* в связи с тавтосиллабическим *j* или *ŋ*. Более подробно освещаются нерегулярные более ранние удлинения ударяемых кратких (акцтированных) гласных, имеющих большую пестроту. Следует предполагать не только удлинение в определенных категориях, которое произошло перед удлинением акута в центральных и в западных диалектах, но в тех диалектах, в которых поздно удлиннились ударяемые не последние слоги, следует предположить еще одно более позднее удлинение определенных категорий, однако это произошло уже перед общим удлинением. В статье представлены также и проблемы единственного развития долгого *a* в *a* или *e* во всех позициях, и совпадения долгого *a* с рефлексом праславянского носового *e* в северноштирийской, панонской и каринтийской основных вокальных системах.